

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

УДК 355.40:323,327(477)

Саснко І.В., к.політ.н.

Єфіменко А.Є., к.військ.н., доц.

Дятчук В.В.,

Військова академія (м. Одеса), Україна

РОЗВІДУВАЛЬНІ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТА МІЖНАРОДНОГО КУРСУ ДЕРЖАВИ

Із плином часу розвідувальна діяльність поступово перетворилася в найефективніше знаряддя зовнішньої політики, захисту національних інтересів і забезпечення безпеки, відвернення умов розв'язання нової світової війни або ж припинення існуючого конфлікту. Місце розвідувальних служб у структурі політичної влади та інститутів державності в Україні є досі невизначеним, так само, як і їх роль у прийнятті політичних рішень, які мають важливі аспекти у забезпеченні національної безпеки. Можливо, гриф секретності, який приховує діяльність всіх спецслужб, став причиною того, що ця тема ще не в достатній мірі увійшла до кола уваги не тільки вітчизняних, а й зарубіжних політологів. Важливо розібратись, що ж являє собою Служба зовнішньої розвідки України. Розглядаючи дане питання, в першу чергу варто зазначити, чим являється дана служба та які її основні завдання у сфері забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: *Збройні Сили України, Головне управління розвідки України, Служба зовнішньої розвідки України, Сили Спеціальних Операцій, Антитерористична операція, Організація Об'єднаних Націй, Північноатлантичний Альянс, Розвідувальне управління Міністерства оборони США, Європейський Союз, міжнародні відносини, національна безпека, Концепція розвитку сектора національної безпеки та оборони України*

Постановка проблеми

Головною ціллю написання даної статті є розгляд проблеми взаємовідносин органів державної влади України і розвідувальних служб, впровадження розвідувальної діяльності як складової державної влади на прикладі Служби зовнішньої розвідки у процесі розробки геополітичних концепцій, зовнішньої і внутрішньої політики держави, враховуючи внутрішній конфлікт в нашій державі.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття

В умовах формування нової системи європейської і світової безпеки, зважаючи на тенденції вступу України в ЄС та НАТО, регіонального та світового правопорядку, спостерігається помітна втрата монополії на здійснення зовнішньої політики головними учасниками міжнародних відносин – державами. Останнім часом все більшого значення й ваги набувають ті учасники міжнародних відносин, котрі під час «холодної війни» в умовах жорсткого контррозвідувального режиму, запровадженого більшістю держав на підвладній території, не мали достатньої можливості претендувати на власну зовнішню політику. Насамперед, це стосується таких міжнародних організацій як НАТО і Європейський союз, які наразі реформуються та інтенсивно розвиваються, дедалі більше набуваючи іміджу впливових транснаціональних наддержавних утворень. Метою даної статті є аналіз структури діяльності розвідувальних служб у політичній сфері, виокремлюючи, що серед завдань, які вирішує розвідка, не лише є прагнення «знати все», тобто здобування розвідувальних даних, а й їх аналізування та опрацювання певних сценаріїв розвитку ситуації, пропозиція ймовірних рішень і шляхи обходу певних подій. Прикладом тому слугує конфлікт на сході нашої Батьківщини, де постійно триває

робота багатьох ланок розвідки задля однієї мети по забезпеченню споживачів обробленою і проаналізованою потрібною інформацією. Тому, на думку авторів, розвідувальні служби є активними учасниками політичного процесу як ззовні, так і всередині держави, особливо під час ведення бойових дій на своїй території. Хоча на сьогодні це і є значною проблемою, на яку не звертають значної уваги в нашому суспільстві, не розуміючи усієї повноти проблеми загрози, в нашому випадку – з боку Російської Федерації, яка спрямовує свою агресію на знищення нашого суверенітету і цілісності нашої країни, маючи жорсткий контррозвідувальний режим.

Актуальність розкриття змісту даного поняття викликається потребою наукового узагальнення наявного теоретичного та практичного оперативного досвіду, який має допомогти з'ясувати місце, роль і зміст розвідувальних спрямувань у зовнішній стратегії нашої держави; розробити найбільш доцільні методи виявлення конкретних виконавчих суб'єктів розвідувальних заходів; умови та процедури збору необхідної конфіденційної інформації про відповідну державу та проведення спеціальних таємних заходів проти неї для одержання переваг у міждержавних відносинах в умовах ведення бойових дій; засоби просування вигідних ідей, спонукання керівництва нашої держави до прийняття сприятливих для іноземної сторони управлінських рішень, що в результаті здійснив загальну мету – забезпечення державної цілісності та її безпеки.

За останні щонайменше 15 років не проводилося будь-яких фундаментальних досліджень із порушеної проблеми. Аналіз багатьох, зокрема й закритих, матеріалів, проведений авторами представленої статті, засвідчив, що фахівці, які намагаються висвітлювати у відкритих публікаціях проблему агентурно-оперативної діяльності розвідувальних і контррозвідувальних служб, поки що не віднайшли достатнього порозуміння навіть у визначенні принципів формування понятійного (термінологічного) апарату та загальних підходів до створення і розвитку основ власної системи методів у проведенні наукових досліджень такого специфічного явища, як розвідувальна діяльність.

Взагалі, американські, німецькі, французькі, британські дослідники, висвітлюючи порушену проблему, вдаються до створення двох груп: перша група є представленою політологами та колишніми кадровими розвідниками, які розглядають розвідувальну діяльність як суто специфічний вид політичної діяльності, ігноруючи при цьому її міжнародний та соціально-правовий аспекти. Друга група репрезентується фахівцями правоохоронних органів, які розглядають розвідувальну діяльність як звичайну злочинну діяльність, залишаючи осторонь її владну функцію – специфічну форму організації та спосіб реалізації влади суб'єктом міжнародно-правових відносин, – яка виходить далеко за межі поняття правоохоронної діяльності та становить специфічний елемент зовнішньополітичної практики вищих ешелонів влади, спрямованої на розв'язання як поточних політичних питань, так і геостратегічних проблем [4].

На думку авторів, однією з причин такого стану речей є відсутність розуміння доцільності ставлення до розвідувальної діяльності як до цілісного самостійного соціально-політичного і правового явища міжнародних відносин, як до специфічної форми організації і практики реалізації зовнішньої політики їх учасниками, котре в сучасних умовах здійснюється як у правових, так і неправових формах. Розуміючи ситуацію, яка складалась навколо нашої країни від часів Незалежності, можна помітити неозброєним оком, що питання розвідувальних служб не розглядалось як явище, спрямоване на забезпечення важливих аспектів, а просто замовчувалось і зазнавало значного негативного впливу. Переломним моментом, який певним чином змінив роль і способи діяльності спеціальних служб, стали події, пов'язані з анексією Криму, коли керівництво зрозуміло, що без надійного постачальника інформації неможливо забезпечити суверенітет держави.

Звісно, у країнах Заходу як правовий статус спецслужб, так і система взаємовідносин між розвідувальними службами та органами державної влади, розвинуті набагато глибше і змістовніше саме в практичній площині їх безпосередньої діяльності. Яскравим прикладом є США, де ЦРУ відіграє значний вплив на плин подій і забезпечує прийняття важливих рішень для держави. В цих країнах встановлено певні правові рамки діяльності розвідувальних служб, норми щодо демократичного цивільного контролю за їх діяльністю тощо [1].

В таких країнах можна простежити чітку лінію впливу діяльності розвідувальних служб на вироблення політичного курсу країни як у галузі міжнародних відносин, так і всередині країни. Таким чином, напрацьований у цих країнах досвід був би корисним для України, де система політичних відносин між гілками влади і, відповідно, система взаємовідносин розвідувальних органів з державними інституціями лише складається. І в майбутньому може принести вагомий внесок в забезпечення національної безпеки і виведення України на вищий рівень співпраці з іншими іноземними державами.

Дослідження взаємовідносин розвідувальних служб з політичною системою деяких іноземних держав все ж були виконані вітчизняними та іноземними науковцями. Найбільш результативними серед вітчизняних досліджень можна вважати, на нашу думку, серію статей А. Кузьменка в мережевому журналі «Юстиніан». У серії статей взаємовідносини спецслужб і органів державної влади та загалом розвідувальна діяльність досліджується з точки зору права [8, 9].

Згідно з цим визначенням, розвідувальні служби у державах з різним соціальним устроєм часто користуються практично повним спектром методів для досягнення влади над особами, які для них становлять інтерес. Вербування чи вплив на політичних діячів інших країн, лідерів профспілок та інших впливових організацій можна розглядати як прагнення змінити чи вплинути на владні відносини у цих країнах.

Важливо розібратись, що ж являє собою Служба зовнішньої розвідки України. Розглядаючи це питання, в першу чергу варто зазначити, чим являється дана служба та які її основні завдання у сфері забезпечення національної безпеки.

Служба зовнішньої розвідки (СЗР) України є державним органом, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. На СЗР України покладаються такі основні завдання:

- добування, аналітичне опрацювання та надання визначеним законодавством України керівникам вищих органів державної влади розвідувальної інформації;
- сприяння спеціальними заходами здійсненню державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцненню обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку країни;
- участь у забезпеченні безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки співробітників цих установ та членів їхніх сімей у країні перебування, а також відряджених за кордон громадян України, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю;
- участь у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією;
- вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України;

За усталеною світовою практикою функціональна структура розвідки охоплює процеси добування шляхом проведення агентурної та технічної розвідки актуальної інформації, її аналізу та підготовки аналітичних матеріалів, прогнозів і сценаріїв розвитку ситуації у сфері національної та міжнародної безпеки [3].

Схема 1. Структура зовнішньої розвідки України

Так само, як і в переважній більшості країн світу, агентурна розвідка посідає пріоритетне місце у діяльності СЗР України. Основні зусилля співробітників, що здійснюють агентурну розвідку, спрямовані на забезпечення керівництва держави актуальною розвідувальною інформацією та проведення спеціальних заходів з метою забезпечення вигідних для України рішень і підтримання її позитивного іміджу на міжнародній арені. Нині розвідка сприяє реалізації державних зовнішньополітичних та економічних програм, у тому числі антикризового характеру, залученню іноземних інвестицій, укладанню контрактів, що дозволяє поширити експортний потенціал країни, завантажити потужності вітчизняних підприємств і створювати нові робочі місця.

Важливою системоутворюючою складовою Служби зовнішньої розвідки України є технічна розвідка СЗР України, яка забезпечує отримання спеціальними методами достовірної документальної інформації на каналах міжнародних телекомунікаційних мереж. Україна належить до держав, які володіють потенціалом для здійснення повного циклу радіоелектронної розвідки.

Департамент технічної розвідки та його підрозділи, дислоковані у регіонах держави, мають у своєму розпорядженні унікальне оснащення. Тут працюють досвідчені фахівці у галузі радіоперехоплення і криптографії, системні програмісти та аналітики. Це дає можливість регулярно здобувати особливо цінну конфіденційну інформацію політичного, економічного, науково-технічного та військово-стратегічного характеру, забезпечувати активну участь української розвідки у боротьбі з міжнародним тероризмом і транснаціональною організованою злочинністю.

Відстеження тенденцій розвитку світової системи електрозв'язку дозволяє технічній розвідці СЗР України своєчасно робити вірні прогнози, створювати та впроваджувати новітні технології

здобування розвідувальної інформації. Досягнення у сфері наукових досліджень базуються на високому рівні власних технічних напрацювань. Сьогодні на озброєнні технічної розвідки знаходяться апаратні і програмні комплекси українських досягнень. Доказом цього стало присвоєння груп винахідників Державної премії України в галузі науки і техніки.

На концептуально нових засадах діє система інформаційно-аналітичного забезпечення інформацією розвідки вищих органів державної влади України. Впроваджуються сучасні підходи до організації цієї діяльності з використанням методик прогнозування та моделювання ситуацій, надання керівництву держави обґрунтованих рекомендацій щодо вироблення адекватних заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці. Споживачам розвідувальної інформації своєчасно надаються упереджувальні і прогнозні дані з пріоритетних проблем, які використовуються при підготовці важливих рішень, проведенні переговорів з іноземними партнерами.

Керівництвом Служби серйозна увага приділяється роботі департаменту протидії зовнішнім загрозам національній безпеці держави, виходячи з досвіду останніх років [2]. Його діяльність сьогодні здійснюється у рамках законодавчо закріплених перед розвідкою завдань щодо участі у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією.

У результаті здійснення цим підрозділом системних заходів попереджено низку реальних терористичних проявів стосовно українських дипломатичних представництв за кордоном. Надано сприяння в евакуації кількох тисяч українських громадян із зон конфліктів і підвищеної терористичної активності, зокрема, палестино-ізраїльського, грузино-осетинського, з Іраку, Сирії, Лівану, Лівії та інших країн. У взаємодії з органами державної влади України та іноземними партнерами здійснено заходи щодо сприяння судновласникам у визволенні з піратського полону ряду суден та їх екіпажів, до складу яких входили громадяни України [8].

Для успішного виконання поставлених завдань Служба зовнішньої розвідки України зосереджує зусилля, перш за все, на пріоритетних напрямках діяльності, намагається забезпечити адекватність заходів протидії існуючим та потенційним ризикам і загрозам національній безпеці України, орієнтуючись в оцінках роботи виключно на кінцевий результат.

Керуючись наведеними вище міркуваннями, а також значущість зазначених розвідувальних органів, автори статті мають на меті: окреслити коло проблем взаємовідносин розвідувальних служб з політичними владними інститутами; визначити напрями подальших досліджень діяльності розвідувальних служб з точки зору політології.

Найпершим напрямом досліджень розвідувальних служб з точки зору політології є вивчення їх впливу на владу. Термін «влада» має багато визначень. У найзагальнішому вигляді влада розглядається як «здатність і можливість нав'язувати свою волю, впливати на діяльність і поведінку інших людей навіть всупереч їх спротиву. Сутність влади не залежить від її основ. Здатність і можливість досягати своєї мети може базуватися на різних методах: демократичних і авторитарних, чесних і нечесних, насильстві і помсті, обмані, провокаціях, рекеті, стимулюванні, обіцянках і т. д.» [7].

Діяльність розвідувальних служб у ширших масштабах, до яких можна віднести сучасні функції спеціальних служб у сфері міжнародних відносин, як свідчить детальне вивчення досвіду оперативної діяльності іноземних держав [8], є спрямованими на розв'язання чотирьох стратегічних завдань:

1. Розвідувально-інформаційного забезпечення прийняття і реалізації правлячою елітою держав чи інших учасників міжнародних відносин стратегічних і поточних рішень;
2. Проведення заходів вигідного прихованого впливу на партнерів, конкурентів, противників, ворогів;
3. Проведення заходів безпосереднього підриву, тобто завдання безпосередньої шкоди наявним потенціалам (політичному, економічному, військовому, науково-технічному, оборонному тощо) ворогів, противників чи конкурентів;
4. Створення відповідних розвідувальних позицій та забезпечення умов безпеки учасникам розвідувального процесу.

Важливо звернути увагу на третій пункт, який демонструє, що Україна з початком гібридної війни перейняла досвід провідних країн задля забезпечення даного пункту, який і зумовив у свою чергу створення гаранту виконання даного пункту – Сили Спеціальних Операцій. Даний рід ЗСУ являється ще однією спеціальною службою, яка спрямовує свою діяльність на забезпечення цілісності наших кордонів. Отже, виходячи з цього можна дійти висновку, що Україна спроможна переймати досвід у провідних країн, що дозволить їй вийти на новий рівень забезпечення національної безпеки.

Історія створення Сил Спеціальних Операцій ЗС України бере свій початок з 2007 року, коли була видана Директива Міністра оборони України, щодо формування Управління Сил спеціальних операцій, як структурного підрозділу Генерального штабу ЗС України.

Спроба анексії Криму Росією і війна на Донбасі прискорили процес формування ССО. Завдяки бойовому досвіду, набутому військово-політичним керівництвом та підрозділами спеціального призначення, з'явилась необхідність відокремлення Сил Спеціальних Операцій в окремий рід сил.

20 квітня 2015 року начальник Управління спеціальних операцій Генштабу Сергій Кривоніс повідомив, що у Генеральному штабі ЗСУ підтримали пропозицію створити окрему структуру Сил Спеціальних Операцій, котра підпорядковуватиметься Міністерству оборони України [12].

Вище зазначені функції цілком входять у поле специфічної зовнішньополітичної діяльності, яка хоча й не регламентується (більше того – забороняється міжнародним правом), проте є саме різновидом політичної практики. Іншими словами, це є способом функціонування системи специфічних негласних (конспіративних) взаємин між людьми та їх об'єднаннями, котрі спрямовуються на досягнення не публічними, а прихованими (таємними) способами і методами «непопулярних» цілей чи задоволення нецивілізованими, неправомірними або навіть злочинними способами власних потреб або інтересів. Насамперед це стосується просування до влади та її утримання [10].

Сьогодні інтенсивно розвивається така форма організації розвідувальної діяльності як легальна і умовно легальна розвідка. У першому випадку розвідники навіть не приховують своєї приналежності до спецслужб перед державними органами країни перебування, збір інформації здійснюють за точним дотриманням вимог законів і міждержавних домовленостей або міжнародного мандату, як це робилося під час інспекцій до Іраку груп експертів із роззброєння під егідою ООН.

У межах умовно легальної розвідки розвідники, використовуючи законний в'їзд і перебування в іноземній країні, також самостійно збирають інформацію, проте діють під дипломатичним чи іншим прикриттям, приховуючи свою приналежність до спецслужб і справжню місію перед владою держави перебування. Як правило, під час виконання зазначених завдань розвідники координують свої дії із «чистими» дипломатами та обмінюються з ними отриманими даними, готують спільні повідомлення в центр [14].

Аналогічна координація заходів відбувається, але не так відкрито, між спецслужбами та дипломатичними відомствами під час виконання завдань щодо вигідного впливу на керівників, певні політичні, військові та ділові кола, окремі етнічні та соціальні групи держави перебування. Проте, тут відбувається чітке розподілення ролей – дипломати діють лише публічними, а розвідники – оперативними, тобто прихованими, конспіративними методами.

Аналіз матеріалів, які висвітлюють рівень правового забезпечення публічної зовнішньополітичної діяльності політико-дипломатичних відомств та оперативної діяльності спецслужб, свідчить про те, що у міжнародно-правовому аспекті як змістовна сторона, так і рівень легітимності розвідувальної і контррозвідувальної діяльності учасників міжнародних відносин не є визначеними. У межах національного законодавства переважна більшість сучасних держав законодавчо узаконили агентурно-оперативну діяльність власних спецслужб як правомірну, а іноземних партнерів – визначають як таку, що підпадає під кримінальну відповідальність.

У даному випадку спостерігається певна подвійність у ставленні до такого соціального явища, як розвідувальна діяльність. Зокрема, це стосується одного із напрямків оперативної діяльності спецслужб – розвідувально-інформаційного й конкретних дій агентів і кадрових співробітників спецслужб, які виконують оперативні заходи щодо завдання безпосереднього підриву, котрі визначаються як

шпигунство. Одночасно їхня діяльність щодо реалізації вигідного впливу на політичні чи економічні процеси певної держави, яка проводиться, залишаються поза увагою контррозвідальних та інших спецслужб, у зв'язку із тим, що існує велика проблема юридичного визначення поняття «втручання у внутрішні справи держави», а також певні складності у документуванні цієї протиправної діяльності іноземців і пов'язаних із ними дуже впливових громадян власної держави.

Розвідувальні служби – це елемент виконавчої влади (РУМО, МАСТ, ГРУ, ГУР), проте елемент досить специфічний. У чому проявляється ця специфіка? Визначимо такі пункти:

– по-перше, у наявності значних важелів впливу на всі три гілки державної влади. Так, розвідувальні органи України (Служба зовнішньої розвідки України та Головне управління розвідки Міністерства оборони України), відповідно до Закону України «Про Службу зовнішньої розвідки України» та «Про розвідувальні органи України», надають інформаційно-аналітичні матеріали основним посадовим особам як виконавчої, так і законодавчої влади, а саме Президенту України, Прем'єр-міністру України, Голові Верховної Ради України й іншим визначеним законодавством споживачам. На початку 2018 року Президент наголосив, що високо оцінює інформаційно-аналітичну діяльність Служби, додавши, що розвідувальні дані по безпековому середовищу та доповіді, надані фахівцями Служби, використовуються при розробці документів державного стратегічного планування, зокрема, було ухвалено низку важливих стратегічних рішень, спрямованих на удосконалення діяльності державних органів України у всіх сферах [8].

Президент наголосив: «Принагідно доручаю до кінця грудня подати мені Концепцію оптимізації Служби зовнішньої розвідки України відповідно до стандартів Північно-Атлантичного Альянсу. Досвід щодо стандартів Альянсу ви маєте добрий. І вимагаю імплементації його в нормативні документи», – сказав Президент [8]. Також серед завдань Президент визначив ефективне виявлення небезпеки та викликів українським інтересам і ефективно протидіяти їм, захист національних інтересів в політичній, економічній, енергетичній, науково-технічній і військово-технічній сферах, розвідувальне супроводження питань участі України у створенні та функціонуванні міжнародних і регіональних систем колективної безпеки, ефективну боротьбу з розповсюдженням зброї масового знищення, піратством, міжнародним тероризмом [9].

Подібні положення встановлені, наприклад, для Служби зовнішньої розвідки Росії та більшості країн західного світу [18].

Що стосується третьої гілки влади, то законодавство часто при визнанні прав і свобод громадянина та верховенства права надає особливого статусу працівникам спецслужб та можливості: використання як гласних, так і негласних методів і засобів, використання з метою конспірації документів, які зашифровують працівники спецслужби, відомчу належність, організацію чи транспортний засіб; створення власної служби безпеки для захисту своїх співробітників, засобів інформації та контррозвідальної роботи; використання зброї при виконанні певних завдань. Розглядаючи нормативну базу останніх років щодо спецслужб України (ГУР, СЗРУ, СБУ), зосереджуємо увагу на таких державних документах, а саме:

- Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України», від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Даний указ розширює межі діяльності розвідувальних підрозділів і спектр діяльності агентурних підрозділів задля забезпечення національної безпеки;

- Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки України» із змінами, внесеними згідно із Законом № 267-VIII (267-19) від 19.03.2015, ВВР, 2015, № 22, ст.151;

- Закон України «Про розвідувальні органи України» із змінами, внесеними згідно із Законами :

- № 267-VIII (267-19) від 19.03.2015, ВВР, 2015, № 22, ст.151;

- № 901-VIII (901-19) від 23.12.2015, ВВР, 2016, № 4, ст.44;

- № 1437-VIII (1437-19) від 07.07.2016, ВВР, 2016, № 33, ст.564;

- Закон України «Про боротьбу з тероризмом» із змінами, внесеними згідно із Законом за № 965-VIII (965-19) від 02.02.2016, ВВР.

Ці закони визначають правові основи організації і діяльності державних органів, які здійснюють розвідувальну діяльність з метою захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз, порядок контролю і нагляду за їх діяльністю, а також встановлюють правовий статус співробітників цих органів, їх соціальні гарантії [14, 15]. Все це ставить співробітника розвідувального органу у багатьох випадках фактично на межу, чи навіть за межі правового поля, характерного для решти громадян держави.

По-друге, у використанні важелів впливу для формування зовнішньої політики держави та її геополітичних концепцій. Не лише вище керівництво держави ставить завдання розвідувальним службам, а й навпаки: наданням інформаційно-аналітичних матеріалів певного спрямування розвідувальні служби формують у керівництва держави бачення зовнішньополітичного оточення та тенденцій його розвитку, як це відбувалось перед анексією Криму.

Якщо використовувати геополітичні ідеї Ф. Ратцеля щодо того, що державу слід розглядати як живий організм, то розвідувальні служби є очима і вухами цього організму, які створюють для нього картину навколишнього світу [5]. Надані та опрацьовані розвідувальними службами матеріали стають основою для таких документів, як «Біла книга», «Стратегія національної безпеки», «Воєнна доктрина» тощо, що програмуєть як зовнішньополітичний, так і внутрішньополітичний курс держави, стають основою її геополітики. Реалізація подібних програмних документів постійно супроводжується діяльністю розвідувальних органів, які оцінюють досягнуті результати і слугують механізмом зворотного зв'язку. Розвідувальні звіти за результатами реалізації певних політичних сценаріїв стають відправною точкою для планування інших сценаріїв у ході політичного процесу та певною базою для нагромадження досвіду.

В Україні відносини розвідувальних органів і державних інституцій ще не склалися остаточно. Розвідувальні органи та їх інформаційний продукт продовжують залишатися на стадії розвитку у політичному процесі прийняття та реалізації політичних рішень. В суспільстві продовжується дискусія щодо ролі та завдань певних розвідувальних органів, складається система демократичного цивільного контролю над їх діяльністю. Така ситуація є спадковою, оскільки розвідувальні органи навіть за часів Радянського Союзу при всій своїй силі і значному впливі на політичні процеси завжди формально перебували осторонь від них. В Україні з демократизацією політичного і загалом суспільного життя цей зв'язок був дещо втрачений, а намагання деяких спеціальних служб втручатися у політичні процеси викликали негативну реакцію суспільства та політичних лідерів демократичного крила.

У зв'язку з цим традиції взаємодії розвідувальних органів та державних інститутів при плануванні, супроводі та аналізі результатів політичних проектів, розробці політики у галузі безпеки, концепції національної безпеки і воєнної доктрини держави не підтримуються, а реальна взаємодія значно обмежена, стан взаємодії дещо змінився з початком Антитерористичної операції, але має ще досить багато нюансів, які потребують розгляду. Така ж ситуація характерна не лише для Служби зовнішньої розвідки, а й для інших розвідувальних органів.

Не викликає сумніву необхідність відродження такого зв'язку на новому якісному рівні. Нові, більш дійові його моделі можуть бути запозичені з практики відносин «розвідувальні служби – держава» в розвинутих демократичних країнах.

Реалізація зазначеної мети можлива при виконанні низки завдань:

1. З'ясування теоретико-методологічних основ сучасної геополітики країни (на конкретному прикладі Франції).
2. Опрацювання методики аналізу геополітики країни з розробленням методологічних підходів до аналізу політичних відносин у межах наднаціонального суб'єкта (багатостороннього договору, альянсу, міжнародної організації).

3. Обґрунтування необхідності розширення бази політологічного аналізу в сучасних умовах з включенням до об'єктів дослідження розвідувальних органів як державної інституції, безпосередньо пов'язаної з формуванням, плануванням, моніторингом зовнішньої та внутрішньої політики держави.

4. Дослідження механізмів та шляхів реалізації міжнародної політики України у рамках двосторонніх договорів з країнами НАТО, Європейського Союзу.

5. Описання статусу та порядку роботи розвідувальних служб України у рамках політичного процесу та механізмів демократичного контролю над їх діяльністю.

6. Розроблення на підставі проведених досліджень рекомендацій для українських розвідувальних органів стосовно їх участі у розробці державної політики безпеки та зовнішньої політики держави; підтримки діяльності військово-промислового комплексу; особливостей розвідувальної діяльності в ході підготовки та проведення міжнародних миротворчих операцій; міжнародної взаємодії з розвідувальними службами інших держав.

7. Розробка, спираючись на досвід демократичних країн, дійових механізмів демократичного цивільного контролю за діяльністю розвідувальних органів.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження слугуватимуть сучасні розробки в галузі політології та загальнонаукові підходи до вивчення суспільно-політичних явищ.

Підбиваючи підсумки наведених вище міркувань, можна констатувати, що:

- опис місця та ролі розвідувальних служб у політичній системі держави та в політичному процесі є актуальною як науковою, так і практичною проблемою, яка потребує свого вирішення;
- адекватна участь розвідувальних служб у політичному процесі формує базові геополітичні підвалини розвитку держави та перспективні напрями як міжнародних, так і внутрішніх відносин;
- вивчення взаємовідносин «розвідувальні служби – держава» може бути здійснене на прикладі країн з тривалими традиціями таких відносин, власною школою геополітики та розвинутими міжнародними відносинами у сфері безпеки. Такою країною може бути Франція.

У даній статті визначено перспективні напрями таких досліджень, можливий об'єкт і предмет досліджень та методи їх виконання.

Розвідувальні органи України з розвитком демократичних процесів у країні повинні знайти належне місце у політичній системі та політичному процесі формування як міжнародного, так і внутрішнього курсу держави. У свою чергу розвідувальна діяльність, як і дипломатія, є складним, відносно самостійним соціально-політичним та правовим явищем у міжнародних відносинах. Воно має міжгалузеве значення і може претендувати на визнання відповідним інститутом права контррозвідувальної галузі правознавства, що формується на зразок оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів. Це означає, що розвідувальна діяльність має свою сферу існування, власні закони й закономірності розвитку, котрі обумовлюють утворення особливої специфічної сукупності як загальнонаукових, так і власних, придатних лише для неї методів, засобів, способів та іншого інструментарію наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Баронін А. В світі спецслужб, 10 жовтня 2005 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.szru.gov.ua/index_ua/index.html%3Fp=1824.html.
2. Борн Х., Лей І. Підзвітність спецслужб: правові норми, досвід і рекомендації. – Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (Швейцарія), Центр з прав людини Даремського університету (Велика Британія), Норвезький парламентський комітет з контролю над діяльністю спецслужб. – 2006 р. / [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zacon.at.ua/load/born_g_lej_i_pidzvitnist_specsluzhb_pravovi_normi_dosvdi_rekomendaciji_oslo_2006/1-1-0-55.

3. Бутусов Ю. Українська розвідка. Перед вживанням збовтати// Дзеркало тижня, № 9 (537)/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/ARCHIVE/ukrayinska_rozvidka_pered_vzhivannnyam_zbovtati.html.
4. Головань В. Особливості діяльності розвідувальних служб країн ЄС та США, 2016 р./[Електронний ресурс]. – Режим доступу: euiinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28833.
5. Дугін О. Ф. Ратцель: політична географія як попередниця геополітики, 2010 р./ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.geopolitica.ru/article/fratcel>
6. Іванець Г. І., Калинський І. В., Червонюк В. І. Конституційне право Росії: енциклопедичний словник / Під загальною ред. В. І. Червонюка. – М.: Юрид. лит., 2002 р./[Електронний ресурс]: Режим доступу –<http://www.encyclopedia.ru/cat/online/detail/51627/>
7. Кожев А. Поняття «Влада». – М.: Праксис, 2007 р. / [Електронний ресурс]: Режим доступу – <https://www.twirpx.com/file/717142/>
8. Концепція розвитку сектора національної безпеки та оборони України від 14.03.2016 р.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.
9. Кузьменко А. Розвідувальна діяльність як явище сучасних міжнародних відносин// Мережевий юридичний журнал "Юстиніан"/ [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/autor.php?id=763>
10. Кузьменко А. М. Розвідувальна діяльність епохи глобалізації інформаційно-психологічного протиборства: особлива організаційно-правова форма та специфічний засіб політичної практики// Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє»: Наукове видання. – К.: ВІ КНУ, 2007 р./ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mypolicy.com.ua/index.php/ua/geopolitika/informatsijna-bezpeka/122-informatsiino-psykholohichna-viina-epokhy-hlobalizatsii-chastyna-6-iran>.
11. Мишин В. М. Механізм відповідальної влади// Під ред. Головки В. В. – Дніпропетровськ, Центр політичного аналізу, 2001 р. / [Електронний ресурс]: Режим доступу: – <http://psm.in.ua/psm/ec14.aspx-3.html>.
12. Саєнко І.В., Єфіменко А.Є. Нормативно-правове врегулювання діяльності ССО як необхідна складова підвищення потенціалу ЗСУ/ Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Спільні дії військових формувань...», 22-23 вересня 2016 р. (Військова академія, м. Одеса).
13. Тюріна К. Станіслав Єжов: що відомо про затриманого перекладача Гройсмана, 2017 р./[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/ukraine/stanislav-ezhov-chto-izvestno-o-zaderzhannom-perevodchike-groysmana-1100544.html>.

Рецензент: В.С. Мінасов, к.військ.,н., с.н.с., Військова академія (м. Одеса)

РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫЕ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ВНУТРЕННЕГО И МЕЖДУНАРОДНОГО КУРСА ДЕРЖАВЫ

И.В. Саєнко, А.Е. Єфіменко, В.В. Дятчук

С течением времени разведывательная деятельность постепенно превратилась в наиболее эффективный инструмент внешней политики, защиты национальных интересов и безопасности, предотвращения условий развязания новой мировой войны или прекращения существующих конфликтов. Место разведки в структуре политической власти и институтах государственности в Украине все еще остается неопределенным, а также ее роль в принятии политических решений, которые имеют важное значение в обеспечении национальной безопасности. Возможно, гриф секретности, который скрывает деятельность всех спецслужб, стал причиной того, что эта тема еще не в достаточной мере вошла в центр внимания не только отечественных, но и зарубежных политологов. Необходимо разобраться, что же представляет собою Служба внешней разведки Украины. Рассматривая данный вопрос, в первую очередь необходимо отметить, чем является данная служба и какие ее основные задачи в сфере обеспечения национальной безопасности.

Ключевые слова: Вооруженные Силы Украины, Главное управление разведки Украины, Служба внешней разведки Украины, Силы Специальных Операций, Антитеррористическая операция, Организация Объединенных Наций, Североатлантический Альянс, Разведывательное управление Министерства обороны США, Европейский Союз, международные отношения, национальная безопасность, Концепция развития сектора национальной безопасности и обороны Украины.

THE INTELLIGENCE SERVICE OF UKRAINE IN THE POLITICAL PROCESS OF THE FORMATION OF INTERNAL AND INTERNATIONAL COURSE OF THE STATE

I. Saienko, A. Iefimenko, V. Dyâtchuk

With the passage of time the reconnaissance activities gradually turned into the most effective tools of foreign policy, protection of national interests and security, prevent conditions solving the new world war or the termination of an existing conflict. Location intelligence in the structure of political power and the institutions of statehood in Ukraine is still uncertain, as well as their role in making policy decisions that have important aspects in ensuring national security. Perhaps a secrecy that hides the activities of all intelligence agencies, was the reason that this theme is not yet sufficiently entered the circle of attention not only domestic, but also foreign political scientists. It is important to understand what is the foreign intelligence service of Ukraine. Considering this issue in the first place, what is this service and what are its main tasks in the field of national security.

Keywords: *Armed forces of Ukraine, The Defence Intelligence of Ukraine, Foreign Intelligence Service of Ukraine, Special operations forces, Anti-terrorist Operation, The United Nations, North Atlantic Alliance, The Defense Intelligence Agency, The European Union, international relations, national security, The military doctrine, The concept of development of the national security and defense sector of Ukraine.*